แคนวง : ขนาด จำนวน ชนิด ทางเสียง และโน้ตแคน
Khaen-Wong : Sizes, Numbers, Types, Modes, and Notation

สนอง คลังพระศรี / Sanong Klangprasri[๑]

Received: Feb 26, 2021 **Revised:** May 25, 2021 **Accepted:** Jul 30, 2021

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอความเป็นมาของแคนวง แคนวงรูปแบบเดิม แคนวงรูปแบบใหม่ ซึ่งผู้เขียนปรับปรุงขึ้น ประกอบด้วยขนาด จำนวน ชนิด และทางเสียงของแคนที่สามารถสอดประสานกันได้ ๓ ทาง ทำให้บรรเลงบทเพลงได้หลากหลายรูปแบบ บทความนี้มีวัตถุประสงค์ให้นักดนตรีไทยและนักดนตรีพื้นบ้านได้เข้ามาอ่าน เพื่อเป็นแนวทางก่อตั้งและบริหารจัดการแคนวง เนื้อหาในบทความประกอบด้วย ๑) แคนวงรูปแบบเดิม ๒) แคนวงรูปแบบใหม่ ๓) ชนิดของแคนที่ใช้ในแคนวง ๔) ทางเสียงของแคน โดยบทความนี้ได้รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์ เว็บไซต์ เอกสารที่เกี่ยวข้อง และประสบการณ์ผู้เขียนมาเรียบเรียงเพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจ

จากการรวบรวมข้อมูลพบว่า แคนวงเกิดขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โดยกรมทหารมหาดเล็กได้นำแคนหลายดวงต่างขนาดมาบรรเลงแบบเดียวกับ “แตรวง” นิยมบรรเลงเพลงไทยเดิม มีการบันทึกแผ่นเสียงจำหน่าย ต่อมาแคนวงเสื่อมความนิยมลง เหลือความรู้ทางเสียงและโน้ตแคนอยู่กับช่างแคนเท่านั้น แม้มี

---

[๑] วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล

ผู้อธิบายถึงขนาด จำนวน และชนิดของแคนไว้บ้าง แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงทางเสียงของแคนและโน้ตที่ใช้ในแคนวง ผู้เขียนจึงได้เสนอแคนวงรูปแบบใหม่ ตั้งแต่ขนาดวง ๓ ขนาด เล็ก กลาง ใหญ่ ขนาดแคน เล็ก กลาง ใหญ่ จำนวนแคน ๖ - ๑๒ ดวง ชนิดของแคน แคน ๗ แคน ๘ และแคน ๙ ทางเสียงของแคน ทางพวงอ้อ ทางกรวด ทางเซ โน้ตที่ใช้ในแคนวงใช้โน้ตไทยแปลทางให้เข้ากับแคนแต่ละชนิด โดยยึดแคนกรวดเป็นหลัก ความรู้ทั้งหมดนี้จะเป็นพื้นฐานให้เกิดแคนวงในหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา และชุมชนชาวบ้าน เป็นการสืบสานวัฒนธรรมและใช้ประกอบอาชีพได้

คำสำคัญ : เครื่องดนตรี เครื่องเป่า แคน แคนวง

Abstract

This article presents the background of Khaen- Wong (Bamboo mouth organ ensembles), Traditional Khaen-Wong, and New Khaen-Wong developed by the author. Khaen-Wong's size, number, type, and mode can be harmonized for three particular keys creating various styles of music. This article aims to be a guideline for Thai and Folk musicians to form and manage Khaen-Wong. The contents consist of 1) Traditional Khaen-Wong 2) New Khaen-Wong 3) Types of Khaen in ensembles and 4) Modes for Khaen all of which were gathered from interviews, websites, related documents, and the author's experience and simplified.

Based on the data collection, Khaen- Wong was firstly invented in the reign of King Rama V by the Thai Royal Guards who brought many sizes of Khaen to play Thai traditional music in the same styles of Thai Brass Band called Trae- Wong and sold the records. Later, Khaen-Wong had been declined in its popularity and only the knowledge of its music and notation was left with Khaen

craftsmen. Although there were some people researching Khaen-Wong's size, number, and type of Khaen, they did not mention its mode and notation in the Khaen-Wong ensembles. Therefore, the author proposes the new Khaen-Wong in which band and instrument size range from small, medium, to large, and the number of Khaen consists of 6-12. There are three types of Khaen in the ensembles which are Khaen-Jed (Seven), Khaen-Pad (Eight), and Khaen-Kao (Nine). The modes (Thang) of Khaen consists of Thang-Puang-Aor, Thang-Kruad, and Thang-Se using Thai notation for transposing its music to suit each type of Khaen by using Khaen-Kruad as a model. The knowledge of New Khaen-Wong will be the foundation of Khaen-Wong in the government agencies, educational institutions, and local communities, which will create career paths and help carry on Thai music for the next generations.

Key words : Musical Instrument, Bamboo Mouth Organ, Khaen, Khaen-Wong

บทนำ

แคนเครื่องเป่าประสานเสียงเก่าแก่ของภูมิภาคอุษาคเนย์ ทำจากไม้ไผ่และน้ำเต้าหรือไม้เนื้อแข็งถากเหลาทำเป็นเต้าแคน มีลิ้นอิสระ (Free Reed) เป่าลมเข้าเกิดเสียง ดูดลมออกเกิดเสียง นิยมใช้เป็นเครื่องดนตรีบรรเลงเดี่ยวประกอบการขับลำ และบรรเลงรวมวงกันเป็นกลุ่ม ตั้งแต่ ๒ ดวง ขึ้นไป หรือมากกว่านั้น เรียกว่า “แคนวง” (ภาคกลางเรียกว่า เต้า)

แคนวงเกิดขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โดยกรมทหารมหาดเล็กได้นำแคนหลายดวงต่างขนาดมาบรรเลงรวมกันแบบเดียวกับ “แตรวง” กลายเป็นต้นแบบของวงดนตรีที่เรียกว่า “แคนวง” ดังปรากฏข้อความในท้ายเล่มเรื่องตำนานปี่ซอ หนังสือตำนานเครื่อง

มโหรี ปี่พาทย์ พระนิพนธ์ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ดำรงราชานุภาพ อ้างถึงใน พูนพิศ อมาตยกุล, ๒๕๕๒) ความว่า

"...มาถึงรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์นี้ แตรวงทหารมหาดเล็กคิดทำแคนต่างขนาดกัน เป่าประสมวงราว ๑๐ คันเป็นทำนองแตรวงอย่างฝรั่ง ฟังก็เพราะดียังมีเล่นอยู่จนทุกวันนี้"

เมื่อรูปแบบดนตรีแคนวงปรากฏขึ้น ความนิยมนำเพลงไทยมาบรรเลงด้วยแคนวงก็มีมากขึ้น จนกระทั่งมีการบันทึกเสียงแคนวงเผยแพร่จำหน่าย ช่วงปี พ.ศ. ๒๔๔๕ - ๒๔๕๐ ดังพบจานเสียง ร่องกลับทางบันทึกแคนวง ๑๒ คน ของห้าง "ปาเต๊ะ" บันทึกเพลงไทย เช่น เพลงสาวน้อยเล่นน้ำ และเพลงขิมเล็กตอนชมนกชมไม้ โดยนายจอน สุนทรเกศ หรือหลวงกล่อมโกศลศัพท์ เป็นผู้ร้องส่ง (อาร์ยู, ๒๕๖๑) และเพลงลาวดำเนินทราย แม่มลิร้องส่ง แคนวงทหารมหาดเล็ก เพลงลาวแพนน้อย เพลงเขมรพระประทุม แม่เจริญ พาทยโกศล ร้องส่ง แคนวงทหารราบที่ ๒ (CHEE, ๒๕๖๔) น่าสังเกตว่าหลายเพลงใช้จังหวะมาร์ชบรรเลงประกอบเพลงด้วยกลองสแนร์ (snare drum) และกลองอเมริกัน (bass drum) ซึ่งแสดงให้เห็นถึงที่มาของแคนวงจากแตรวง

แคนวงที่มีชื่อเสียง นอกจากกรมทหารมหาดเล็กและกรมทหารราบที่ ๒ แล้ว ก็มีแคนวงอื่น ๆ เช่น แคนวง "วังบางขุนพรหม" ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต และแคนวง "ศิษย์ศรทอง" ของหลวงประดิษฐไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง) เป็นต้น และในที่สุดแคนวงก็แพร่กระจายออกจากกองทัพสู่ชุมชนชาวบ้าน โดยเฉพาะชุมชนภาคกลางที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ลาวอาศัยอยู่มาก เช่น เพชรบุรี ราชบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี เป็นต้น

ภาพที่ ๑ แคนวง บรรเลงในงานชุมนุมลูกเสือแห่งชาติที่วังวรดิศ
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ๒๕๖๑)

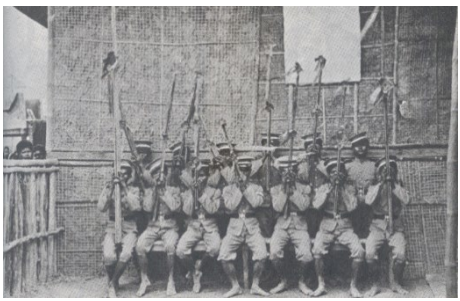

ภาพที่ ๒ แคนวงใหญ่ของทหารที่เมืองอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๔๔๙
(ที่มา: ประตูสู่อีสาน, ๒๕๖๔)

ต่อมาแคนวงเสื่อมความนิยม เนื่องจากยุคสมัยเปลี่ยนไป ผู้คนในสังคมให้ความนิยมและให้ความสำคัญกับดนตรีไทยและดนตรีตะวันตกมากกว่า โดยเฉพาะในหน่วยงานราชการ จึงขาดการสืบทอด จะมีบ้างก็แต่ในหมู่บ้านบางชุมชนที่มีแคนประสมวงกันตั้งแต่ ๒ ดวงขึ้นไป ใช้สำหรับเป็นวงแห่ และปรับตัวเป็นแคนวงประยุกต์เข้าเครื่องดนตรีไฟฟ้า ทำให้ความรู้ทางเสียงและโน้ตแคนยังคงเหลืออยู่กับช่างแคนเท่านั้น แม้มีผู้อธิบายแคนวงไว้หลายฉบับ กล่าวถึงขนาด จำนวน และชนิดของแคนไว้บ้าง แต่ก็ไม่ได้กล่าวถึงทางเสียงและโน้ตที่ใช้ในแคนวง

บทความนี้ มุ่งเน้นให้ผู้อ่านได้รู้จักแคนวงรูปแบบใหม่ ทั้งขนาดวง ขนาดแคน จำนวนแคน ชนิดของแคน ทางเสียงของแคน และโน้ตที่ใช้ในวงแคนวง ซึ่งเกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับความรู้ใหม่ จากเอกสารและการสัมภาษณ์ช่างแคน ทั้งสกุลช่างอู่ทอง สุพรรณบุรี สกุลช่างราชบุรี และสกุลช่างร้อยเอ็ด

แคนวงรูปแบบเดิม

แคนวงรูปแบบเดิม มีผู้กล่าวไว้ ดังนี้ หนังสือเรื่องแคน ของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ธีร์ ปุณฺณโก) (๒๕๐๗) ได้กล่าวว่า แคนวง หมายถึง แคนที่จัดเป็นชุดหรือเป็นสำรับ เรียกว่า “วง” และเป่ากันเป็นคณะหรือเป็นวง วงหนึ่งใช้แคนตั้งแต่ ๖ ดวง ขึ้นไป ถึง ๑๒ ดวง แคนวงที่ใช้แคนเพียง ๖ ดวง เรียกว่า “แคนวงเล็ก” ที่ใช้แคน ๘ หรือ ๑๐ ดวง เรียกว่า “แคนวงกลาง” ที่ใช้แคน ๑๒ ดวง เรียกว่า “แคนวงใหญ่”

๑. แคนวงเล็ก มีแคน ๖ ดวง ใช้แคนขนาดใหญ่ ๒ ดวง ขนาดกลาง ๒ ดวง ขนาดเล็ก ๒ ดวง

๒. แคนวงกลาง มีแคน ๘ ดวง ใช้แคนขนาดใหญ่ ๒ ดวง ขนาดกลาง ๓ ดวง ขนาดเล็ก ๓ ดวง หรือถ้ามีแคน ๑๐ ดวง ก็ใช้แคนขนาดใหญ่ ๒ หรือ ๔ ดวง ขนาดกลาง ๔ ดวง ขนาดเล็ก ๔ หรือ ๒ ดวง

๓. แคนวงใหญ่ มีแคน ๑๒ ดวง ใช้แคนขนาดใหญ่ ๔ ดวง ขนาดกลาง ๔ ดวง ขนาดเล็ก ๔ ดวง

แคนวงนี้ใช้แคน ๗ ทั้งหมด มีระดับเสียงเช่นเดียวกับระดับเสียงของโน้ตเพลงสากล ใช้เป่าเพลงทางภาคอีสานไม่ใคร่จะเข้ากัน จะเล่นเข้ากันได้ก็แต่เพลงไทยเดิมหรือเพลงไทยสากล สำหรับแคนวงนี้ มักจะใช้ดนตรีอื่น ๆ เช่น ขลุ่ย (หรือปี่) ซอ ฉิ่ง และกลอง คลอเสียงประกอบไปด้วย ทำให้ไพเราะยิ่งขึ้น แคนวงนี้ต้องทำพิเศษ เพราะต้องทำให้มีระดับเสียงเท่ากันจะใช้แคนที่ทำแบบแคนเดี่ยวนั้นมาเป่าเข้ากันไม่ได้ เพราะระดับเสียงไม่เท่ากัน เพราะฉะนั้นการจะทำแคนวงจึงต้องใช้ช่างคนเดียวทำตลอดทั้งวงหรือทั้งชุด เพื่อช่างจะได้เทียบเสียงปรับให้เท่ากัน

ราคาของการทำแคนวง ย่อมถูกแพงต่างกันตามจำนวนของแคน ถ้าเป็นวงใหญ่จำนวนแคนหลายดวงก็แพงขึ้นกว่าวงเล็กเป็นธรรมดา ประมาณว่าวงหนึ่ง ๕๐๐ หรือ ๖๐๐ บาท (ราคาก่อนปี พ.ศ. ๒๕๐๗)

บุญเลิศ จันทร (๒๕๓๑) กล่าวไว้ว่า แคนวง วงหนึ่ง ๆ จะใช้แคนตั้งแต่ ๖ ดวงขึ้นไป ถึง ๑๒ ดวง กล่าวคือ

๑. แคนวงขนาดเล็ก ใช้แคนเพียง ๖ ดวง

๒. แคนวงขนาดกลาง ใช้แคนตั้งแต่ ๘ ถึง ๑๐ ดวง

๓. แคนวงขนาดใหญ่ ใช้แคนถึง ๑๒ ดวง

จำนวนแคนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นวงขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ เป็นจำนวนโดยอนุโลม ไม่ได้ถือตายตัวเคร่งครัดมากนัก เช่น อาจจะเพิ่มจำนวนแคนให้มากกว่านี้เพียงใดก็ตาม ก็ถือว่าเป็นแคนวงขนาดใหญ่ทั้งนั้น และอาจจะถือเอาส่วนประกอบอย่างอื่นมาพิจารณาร่วมด้วยว่าแคนวงไหนจัดอยู่ในขนาดเล็ก ขนาดกลาง หรือขนาดใหญ่

เจริญชัย ชนม์ไพโรจน์ (๒๕๔๖) ได้จัดขนาดของแคนวงไว้ดังนี้

๑. แคนวงเล็ก ประกอบด้วยแคนประมาณ ๓ - ๕ ดวง

๒. แคนวงกลาง ประกอบด้วยแคนประมาณ ๕ - ๑๐ ดวง

๓. แคนวงใหญ่ ประกอบด้วยแคนประมาณ ๑๒ - ๑๔ ดวง

แต่หากเป็นแคนวงที่จะใช้เป่าประกอบการเดินแถวหรือเดินสวนสนาม ก็คงจะใช้จำนวนมากประมาณ ๕๐ เต้า หรือ ๑๐๐ ดวงขึ้นไป จึงจะเป็น “แคนพาเหรด” ได้

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า แคนวง คือ การนำแคนต่างขนาดหลายดวงมาเป่าพร้อมกัน โดยมีเครื่องจังหวะ เช่น กลอง ฉิ่ง ฉาบ กรับ ฯลฯ หรืออาจมีเครื่องดนตรีอื่นบรรเลงประกอบด้วยก็ได้ ทั้งนี้ มีการกำหนดชนิดแคนชนิดเดียว คือ แคน ๗ แต่ไม่ได้กำหนดทางเสียงและโน้ตแคนไว้เป็นแบบมาตรฐาน

ดังนั้น ผู้เขียนจึงได้กำหนดขนาดวง ขนาดแคน จำนวนแคน โดยยึดถือตำรับของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ธีร์ ปุณฺณโก) เป็นพื้นฐาน แล้วเพิ่มเติมชนิดแคน ทางเสียงของแคน และโน้ตให้เหมาะสมกับความนิยมในยุคปัจจุบัน ดังนี้

แคนวงรูปแบบใหม่

จากการศึกษาแคนวงรูปแบบเดิม และข้อมูลสัมภาษณ์ช่างแคนสกุลอู่ทอง สุพรรณบุรี ช่างแคนสกุลราชบุรี และช่างแคนสกุลร้อยเอ็ด ผู้เขียนได้นิยามขอบเขตแคนวงรูปแบบใหม่ ดังนี้

๑) ขนาดวง หมายถึง ขนาดวงเล็ก ขนาดวงกลาง ขนาดวงใหญ่

๒) ขนาดแคน หมายถึง แคนขนาดใหญ่ แคนขนาดกลาง แคนขนาดเล็ก (กี้ - น้อย)

๓) จำนวนแคนตามขนาดวง หมายถึง วงเล็ก ๖ ดวง วงกลาง ๘ ดวง หรือ ๑๐ ดวง วงใหญ่ ๑๒ ดวง

๔) ชนิดของแคน หมายถึง แคน ๗ แคน ๘ แคน ๙

๕) ทางเสียงของแคน หมายถึง แคนพวงอ้อ แคนกรวด แคนเซ

๑. แคนวงเล็ก ประเภทมีแคน ๖ ดวง

แคนกรวดใหญ่ ๗ แคนกรวดใหญ่ ๙
แคนกรวดกลาง ๘ แคนพวงอ้อทุ้ม ๘
แคนกรวดกี้ ๗ แคนพวงอ้อน้อย ๗

๒. แคนวงกลาง ประเภทมีแคน ๘ ดวง

แคนกรวดใหญ่ ๗ แคนกรวดใหญ่ ๙
แคนกรวดกลาง ๘ แคนพวงอ้อทุ้ม ๘ แคนเซกลาง ๘
แคนกรวดกี้ ๗ แคนพวงอ้อน้อย ๗ แคนพวงอ้อน้อย ๗

๓. แคนวงกลาง ประเภทมีแคน ๑๐ ดวง แบบที่ ๑

แคนกรวดใหญ่ ๗ แคนกรวดใหญ่ ๙
แคนกรวดกลาง ๘ แคนกรวดกลาง ๘ แคนพวงอ้อทุ้ม ๘ แคนพวงอ้อทุ้ม ๘
แคนกรวดกี้ ๗ แคนกรวดกี้ ๗ แคนพวงอ้อน้อย ๗ แคนพวงอ้อน้อย ๗

๔. แคนวงกลาง ประเภทมีแคน ๑๐ ดวง แบบที่ ๒

แคนกรวดใหญ่ ๗ แคนกรวดใหญ่ ๗ แคนกรวดใหญ่ ๙ แคนกรวดใหญ่ ๙
แคนกรวดกลาง ๘ แคนกรวดกลาง ๘ แคนพวงอ้อทุ้ม ๘ แคนพวงอ้อทุ้ม ๘
แคนกรวดกี้ ๗ แคนพวงอ้อน้อย ๗

๕. แคนวงใหญ่ ประเภทมีแคน ๑๒ ดวง

แคนกรวดใหญ่ ๗ แคนกรวดใหญ่ ๗ แคนกรวดใหญ่ ๙ แคนกรวดใหญ่ ๙
แคนกรวดกลาง ๘ แคนกรวดกลาง ๘ แคนพวงอ้อทุ้ม ๘ แคนพวงอ้อทุ้ม ๘
แคนกรวดกี้ ๗ แคนกรวดกี้ ๗ แคนพวงอ้อน้อย ๗ แคนพวงอ้อน้อย ๗

๖. ตัวอย่างแคนวงกลางแบบประสมเครื่องดนตรีไทย

กลอง เครื่องจังหวะ
แคนกรวดใหญ่ ๗ แคนกรวดใหญ่ ๙
ขลุ่ยเพียงออ แคนกรวดกลาง ๘ แคนพวงอ้อทุ้ม ๘ แคนเซกลาง ๘
ซอด้วง แคนกรวดกี้ ๗ แคนพวงอ้อน้อย ๗ แคนพวงอ้อน้อย ๗ ซออู้
ขิม ขิม ขิม

ชนิดของแคนที่ใช้ในแคนวง

๑. แคน ๗

แคน ๗ ประกอบด้วยไม้กู่แคนจำนวน ๑๔ ลูก หรือ ๗ คู่ ปัจจุบันชาวอีสานไม่นิยมใช้แคน ๗ เหมือนเช่นอดีต แต่นิยมใช้มากในภาคกลางของประเทศไทย ทั้งการเป่าเดี่ยวและประสมเป็นแคนวง ทั้งนี้ เพราะมีเสียงครบทั้ง ๗ เสียง สามารถเป่าลายได้สะดวกทุกลาย

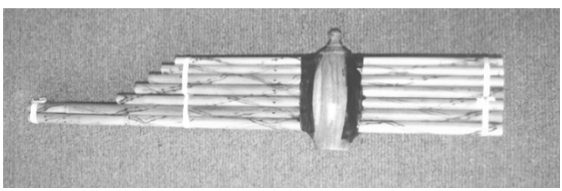

ภาพที่ ๓ แคน ๗

(ที่มา: พิชชาณัฐ ตู้จินดา, ๒๕๕๔)

๒. แคน ๘

แคน ๘ ประกอบด้วยไม้กู่แคนจำนวน ๑๖ ลูกหรือ ๘ คู่ แคน ๘ สามารถใช้บรรเลงได้หลายลักษณะ อาทิ บรรเลงเดี่ยว ประสมเป็นแคนวง และเป่าประกอบหมอลำ เป็นต้น ทั้งนี้ เพราะมีเสียงครบ ๗ เสียง เหมือนกับแคน ๗ แต่ได้เพิ่มเติมเสียงเสพ หมายถึง เสียงเสริมเข้ามา คือ เสียงซอล (G1) ทางแพฝั่งซ้าย และเสียงลา (A1) ทางแพฝั่งขวา แคน ๘ จึงเป็นแคนที่มีความสมบูรณ์ด้านเสียงและสะดวกต่อการบรรเลงลายแคนมากกว่าแคนชนิดอื่น ได้รับความนิยมมากในภาคอีสาน เพราะนิยมใช้บรรเลงเดี่ยวและบรรเลงประกอบการขับลำของหมอลำ

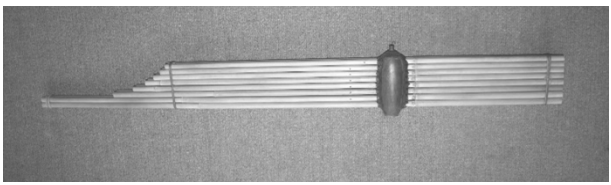

ภาพที่ ๔ แคน ๘
(ที่มา: พิชชาณัฐ ตู้จินดา, ๒๕๕๔)

๓. แคน ๙

แคน ๙ เป็นแคนขนาดใหญ่ที่สุดและยาวที่สุด ประกอบด้วยไม้กู่แคนจำนวน ๑๘ ลูก หรือ ๙ คู่ ปัจจุบันไม่นิยมใช้บรรเลงเหมือนในอดีต เนื่องจากมีขนาดใหญ่ ไม่สะดวกในการเคลื่อนย้าย อีกทั้ง การบรรเลงต้องใช้ลมเป่ามากกว่าแคนขนาดเล็ก แคนชนิดนี้มีเสียงครบ ๗ เสียงเหมือนแคน ๘ แต่ได้เพิ่มเติมเสียงเสพ คือ เสียงเสริมเข้ามา คือ เสียงโด (C1) หรือเสียงซอล (G1) ทางแพฝั่งซ้าย และเสียงลา (A1) ทางแพฝั่งขวา ทั้งนี้ เพื่อเน้นย้ำถึงความสำคัญของลายแคน ๒ กลุ่มเสียง คือ ลายแคนทางสั้น (Diatonic Major) ให้เสียงโด (C1) ประสานขั้นคู่ ๔ กับเสียงซอล (G) และลายแคนทางยาว (Diatonic Minor) เช่นเดียวกับแคน ๘ ทั้งนี้ เพื่อให้เสียงแคนกว้างมากขึ้นเป็นพิเศษ เนื่องจาก

แคน ๙ เป็นแคนขนาดใหญ่และมีเสียงทุ้มต่ำ ช่างแคนจึงสามารถเพิ่มช่วงเสียงให้สูงขึ้นหลายช่วงเสียง (Octave) เพื่อช่วยให้เสียงดังกังวานชัดเจนยิ่งขึ้น

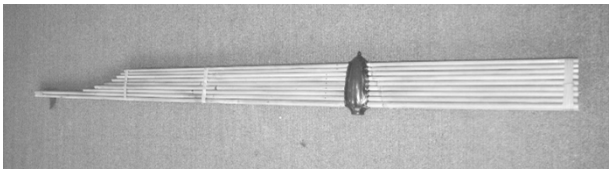

ภาพที่ ๕ แคน ๙
(ที่มา: พิชชาณัฐ ตู้จินดา, ๒๕๕๔)

ทางเสียงของแคน

๑. สกุลช่างอู่ทอง สุพรรณบุรี และสกุลช่างราชบุรี

๑.๑. ทางพวงอ้อหรือแคนพวงอ้อ เรียกตามนายเสริญ เทวะบิน (แสง) (๒๕๖๑, สัมภาษณ์) (สกุลช่างอู่ทอง สุพรรณบุรี) เสียงหลักลายใหญ่ตรงกับคีย์ (Key) ตะวันตกเท่ากับดีไมเนอร์ (Dm) ลายน้อยเท่ากับจีไมเนอร์ (Gm) ลายเซเท่ากับเอไมเนอร์ (Am) ถ้าเทียบกับแคนสกุลช่างราชบุรี นายเรืองศักดิ์ สุขเฟื่องแสง (๒๕๖๑, สัมภาษณ์) จัดอยู่ในแคนที่เรียกว่า “แคนหนึ่ง” (แคนเอก-ทางหลีก-ทางไขว้) ส่วนแคนที่มีขนาดใหญ่กว่าเท่าตัวระดับเสียงห่างกัน ๑ ช่วงทบ (Octave) เป่าเข้าคู่กัน เรียกว่า “แคนสาม” (แคนเอก-ทางหลีก-ทางไขว้) ขนาดที่พบมีทั้งขนาดเสียงกลาง “พวงอ้อทุ้ม” หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ทุ้มใหญ่” และเสียงสูง เรียกว่า “พวงอ้อน้อย”

๑.๒ ทางกรวดหรือแคนกรวด เรียกตามนายนายเสริญ เทวะบิน (แสง) (๒๕๖๑, สัมภาษณ์) (สกุลช่างอู่ทอง สุพรรณบุรี) เสียงหลักลายใหญ่ตรงกับคีย์ตะวันตกเท่ากับจีไมเนอร์ (Gm) ลายน้อยเท่ากับซีไมเนอร์ (Cm) ลายเซเท่ากับดีไมเนอร์ (Dm) ถ้าเทียบกับแคนสกุลช่างราชบุรี นายเรืองศักดิ์ สุขเฟื่องแสง (๒๕๖๑, สัมภาษณ์) จัดอยู่ในแคนที่เรียกว่า “แคนสอง” (แคนกลาง-ทางตรง) และมีแคนขนาดใหญ่กว่าเท่าตัวระดับเสียงห่างกัน ๑ ช่วงทบ (Octave) เป่าเข้าคู่กัน เรียกว่า “แคนสี่” (แคนทุ้ม-ทางตรง)

๒. สกุลช่างร้อยเอ็ด

๒.๑ ทางเซหรือแคนเซ เรียกชื่อตามลายทางยาวที่เรียกว่า ลายเซ เป็นลายที่ ๓ ในกลุ่มเสียงลายทางยาว สามารถเป่าลายหรือเพลงได้ ๖ เสียง เสียงหลักลายใหญ่ตรงกับคีย์ตะวันตกเท่ากับซีไมเนอร์ (Cm) ลายน้อยเท่ากับเอฟไมเนอร์ (Fm) ลายเซเท่ากับจีไมเนอร์ (Gm) เป็นแคนเสริม เพื่อให้แคนวงเป่าลายได้หลากหลายยิ่งขึ้น

๒.๒ ทางกรวดหรือแคนกรวดอีสานตรงกับทางกรวดของภาคกลางเท่าที่พบมีอยู่ ๓ ขนาด คือ ๑) แคนกรวดใหญ่ มีทั้งชนิดแคน ๗ และแคน ๙ ๒) แคนกรวดกลางพบมาก คือ ชนิดแคน ๘ ๓) แคนกรวดกี้ คือ แคนขนาดเล็ก เนื่องจากมีระดับเสียงสูง ช่างมักทำเป็นแคน ๗ (เคน สมจินดา, ๒๕๔๕, สัมภาษณ์)

ทั้งหมดนี้ คือ ทางเสียงที่นำมาประสมประสานกัน เป็นศิลปะอย่างหนึ่งของการบริหารจัดการแคนวงว่าจะใช้แคนทางเสียงใดขนาดใดประสมกัน นอกจากนี้ ยังมีเรื่องระดับเสียง โน้ต กลุ่มเสียงในทางเสียงของแคนอีก

ระดับเสียง โน้ต และกลุ่มเสียง ระดับเสียงที่ใช้ในแคนวงควรใช้แคนกรวดคีย์ Gm เสียงลา (A) หรือลายใหญ่ ตรงกับเสียงซอล (G) จีไมเนอร์ (Gm) ในดนตรีตะวันตก เพราะเป็นคีย์ที่ช่างแคนสามารถทำช่วงห่างระดับเสียงได้ ๓ ช่วง ๓ ขนาด แบบแคนกรวดอีสาน (สกุลช่างร้อยเอ็ด) บรรเลงเพลงหรือลายได้ครอบคลุม และเป็นช่วงเสียง ที่เหมาะกับเครื่องดนตรีไทย โดยเฉพาะเครื่องสาย สามารถประสมเข้ากับแคนวงได้ง่ายสนิทกลมกลืน ทั้งนี้

ทางพวงอ้อ เสียงลา หรือลายใหญ่ตรงกับเสียงดี (D), ดีไมเนอร์ (Dm) ในดนตรีตะวันตก แต่ทว่าลายน้อยตรงกับคีย์จีไมเนอร์ (Gm) ซึ่งเป็นทางเสียงสอดประสานกับลายใหญ่คีย์จีไมเนอร์ (Gm) ของ แคนกรวด โดยขนบดนตรีไทย แคนพวงอ้อจัดเป็นแคนหลักหรือเครื่องนำ โน้ตและกลุ่มเสียงประกอบด้วย ร ฟ ซ ล ด

ทางกรวด เสียงลา หรือลายใหญ่ตรงกับเสียงจี (G), จีไมเนอร์ (Gm) ในดนตรีตะวันตก โดยขนบดนตรีอีสาน แคนกรวดจัดเป็นแคนหลัก หรือเครื่องนำ โน้ตและกลุ่มเสียงประกอบด้วย ล ด ร ม ซ

ทางเซ เสียงลา หรือลายใหญ่ ตรงกับเสียงซี (C), ซีไมเนอร์ (Cm) ในดนตรีตะวันตก เป็นแคนเสริมแคนวงให้เสียงกว้างขึ้น โดยการเป่าลายเซ ซึ่งตรงกับคีย์จีไมเนอร์ (Gm) เช่นเดียวกับแคนพวงอ้อและแคนกรวด โน้ตและกลุ่มเสียงประกอบด้วย ม ซ ล ท ร

ตารางที่ ๑ ระดับเสียง (คีย์) โน้ต และกลุ่มเสียง โดยใช้วิธีการฟิกโด (Fixed Do) (ด) ตามตำแหน่งเสียงของแคนกรวด

ทางเสียง/โน้ตและกลุ่มเสียง						เสียงลา (A) Fix Do ในแคนกรวดตรงกับเสียง	ลายใหญ่ ตรงกับคีย์	ลายน้อย ตรงกับคีย์	ลายเซ ตรงกับคีย์
พวงอ้อ	ร	ฟ	ซ	ล	ด	D	Dm	Gm	Am
กรวด	ล	ด	ร	ม	ซ	G	Gm	Cm	Dm
เซ	ม	ซ	ล	ท	ร	C	Cm	Fm	Gm

(ที่มา: สนอง คลังพระศรี, ๒๕๖๔)

ตำแหน่งเสียงหรือโน้ตตามชนิดแคนกรณีผู้เล่นไม่ใช้วิธีแปลโน้ต (Transpose) เข้ากับชนิดแคน มีวิธีหนึ่งสามารถจัดการบรรเลงแคนวงได้นั่นคือให้ผู้เล่นฝึกหัดโดยจดจำตำแหน่งเสียงหรือโน้ตตามทางเสียงของแคนนั้น ๆ ดังนี้

ตารางที่ ๒ เปรียบเทียบโน้ตแคนพวงอ้อ/แคนกรวด/แคนเซ กรณีกำหนดตำแหน่งเสียงโด (C) ตามชนิดแคน

ไม้กู่ที่	พวงอ้อ	กรวด	เซ		เซ	กรวด	พวงอ้อ	ไม้กู่ที่
๘	รํ	ซํ	ดํ		รํ	ลํ	มํ	๘
๗	ดํ	ฟํ	ทํ		ล	มํ	ท	๗
๖	ร	ซ	ด		ซ	รํ	ล	๖
๕	ด	ฟ	ท		ม	ท	ฟ	๕
๔	ท	ม	ล		ร	ล	ม	๔
๓	ล	ร	ซ		ด	ซ	ร	๓
๒	ฟ	ท	ม		ฟ	ด	ซ	๒
๑	ซ	ดํ	ฟ	**รูเป่า**	ร	ล	ม	๑

(ที่มา: สนอง คลังพระศรี, ๒๕๖๔)

แต่ทว่าในบทความนี้ ผู้เขียนแนะนำให้ใช้วิธีการแปลโน้ตไปตามทางเสียงหรือลายแคนแต่ละชนิด โดยใช้วิธีการฟิกโด (Fixed Do) (ด) ในตำแหน่งเสียงของแคนกรวด ดังนี้

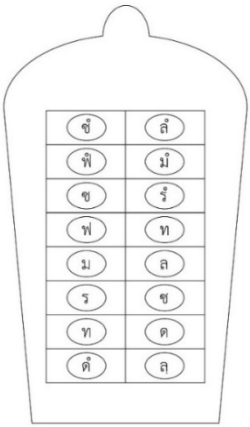

ภาพที่ ๖ โน้ตฟิกโดในแคนกรวด

(ที่มา: เชาวน์วุฒิ อรุโณทอง, ๒๕๖๔)

ดังนั้น เมื่อกำหนดตำแหน่งเสียงโดยยึดแคนกรวดเป็นหลัก การเป่าเพลงหรือลายให้สอดรับกัน แคนพวงอ้อกับแคนเซจะต้องแปลหรือเปลี่ยนโน้ตตามทางเสียงของตนให้เข้ากับแคนกรวด เช่น แคนกรวดบรรเลงกลุ่มเสียงลายใหญ่ (ล ด ร ม ซ) แคนพวงอ้อจะบรรเลงกลุ่มเสียงลายน้อย (ร ฟ ซ ล ด) และแคนเซจะบรรเลงอยู่ในกลุ่มเสียงลายเซ (ม ซ ล ท ร) ซึ่งทั้งหมดใช้ตำแหน่งโน้ตบนฐานเดียวกัน นั่นคือ วิธีการ ฟิกโด คือ ใช้เสียงโด (ด) ในตำแหน่งปกติของแคนกรวด ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๓ ทางเสียงของแคนแต่ละชนิดใช้วิธีแปลโน้ตตามทางเสียงหรือลายแบบฟิกโดในแคนกรวด

ทางเสียง	กลุ่มเสียง*	คีย์	โน้ตและกลุ่มเสียง							
แคนพวงอ้อ	ลายน้อย	Gm	- - - -	- - - -	- ฟ ซ ล	- ด - ฟ	- - - ซ	ฟ ฟ ฟ ฟ	ด ร ฟ ร	ด ล - ด
แคนกรวด	ลายใหญ่	Gm	- - - -	- - - -	- ด ร ม	- ซ - ด	- - - ร	ด ด ด ด	ซ ล ด ล	ซ ม - ซ
แคนเซ	ลายเซ	Gm	- - - -	- - - -	- ซ ล ท	- ร - ซ	- - - ล	ซ ซ ซ ซ	ร ม ซ ม	ร ท - ร

*หมายเหตุ ไม่ควรติดเสียงเสพ (Drone)

(ที่มา: สนอง คลังพระศรี, ๒๕๖๔)

จากตาราง แคนสองชนิด คือ แคนพวงอ้อ (ลายน้อย) และแคนกรวด (ลายใหญ่) สามารถบรรเลงสอดประสานกันได้ครบทุกเสียง ยกเว้นแคนเซ (ลายเซ) ซึ่งบรรเลงได้เพียง ๖ เสียงเท่านั้น แต่ถึงกระนั้นแคน ๓ ทางเสียงนี้ สามารถเป่าเพลงไทยเดิม เพลงไทยสากล ทั้งเพลงลูกกรุงและเพลงลูกทุ่ง ที่สำคัญ คือ เป่าลายหรือเพลงในกลุ่มเสียงลายทางยาวและกลุ่มเสียงลายทางสั้นได้ ซึ่งในอดีตนั้นแคนวงเป่าเพลงทางภาคอีสานไม่ใคร่จะเข้ากัน (พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ธีร์ ปุณณโก), ๒๕๐๗) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

กลุ่มเสียงลายทางยาวเมื่อนำแคนทางเสียงต่างกันมาบรรเลงร่วมกันจะพบว่า ๑) ถ้าแคนพวงอ้อเป่าลายน้อย แคนกรวดจะสามารถเป่าลายใหญ่ได้ และมีแคนเสริมอีกชนิดหนึ่งคือแคนเซ ก็สามารถเป่าลายเซได้ ๖ เสียง ๒) ถ้าแคนพวงอ้อเป่าลายใหญ่ แคนกรวดจะเป่าได้แค่ลายเซ ๖ เสียง ส่วนแคนเซจะเป่าลายไม่ได้เลย ๓) ถ้าให้แคนกรวดเป่าลายน้อย แคนพวงอ้อจะเป่าลายไม่ได้เลย แต่แคนเซจะเป่าลายใหญ่ได้ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔ ทางเสียงของแคนที่บรรเลงลายทางยาวสอดประสานกันได้

พวงอ้อ (Dm)	กรวด (Gm)	เซ (Cm)
ลายน้อย (Gm)*	ลายใหญ่ (Gm)	ลายเซ (Gm)
ลายใหญ่ (Dm)*	ลายเซ (Dm)	-
-	ลายน้อย (Cm)*	ลายใหญ่ (Cm)

*เสียงตรงกับคีย์ Gm, Dm, Cm ในดนตรีตะวันตก

(ที่มา: สนอง คลังพระศรี, ๒๕๖๔)

ตารางที่ ๕ โน้ตกลุ่มเสียงหลักของลายทางยาวที่บรรเลงได้ในแคนแต่ละชนิด

พวงอ้อ (Dm)					กรวด (Gm)					เซ (Cm)				
ร	ฟ	ซ	ล	ดํ	ล	ด	ร	ม	ซ	ม	ซ	ล	ท	รํ
ล	ด	ร	ม	ซ	ม	ซ	ล	ท	รํ	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	ร	ฟ	ซ	ล	ดํ	ล	ด	ร	ม	ซ

(ที่มา: สนอง คลังพระศรี, ๒๕๖๔)

กลุ่มเสียงแคนลายทางสั้น เมื่อนำแคนทางเสียงต่างกันมาบรรเลงร่วมกันจะพบว่า ๑) ถ้าแคนพวงอ้อบรรเลงลายโป้ซ้าย แคนกรวดจะสามารถบรรเลงลายสุดสะแนนได้ ส่วนแคนเซไม่สามารถบรรเลงลายได้ ๒) ถ้าให้แคนกรวดบรรเลงลายโป้ซ้าย แคนพวงอ้อจะไม่สามารถบรรเลงลายได้ แต่แคนเซ สามารถเป่าลายสุดสะแนนได้ ๓) ถ้าให้แคนพวงอ้อบรรเลงลายสุดสะแนน แคนกรวดจะสามารถบรรเลงลายสร้อยได้ ส่วนแคนเซ บรรเลงลายไม่ได้ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๖ ทางเสียงของแคนที่บรรเลงลายทางสั้นสอดประสานกันได้

พวงอ้อ (F)	กรวด (Bb)	เซ (Eb)
โป้ซ้าย (Bb)*	สุดสะแนน (Bb)	-
-	โป้ซ้าย (Eb)*	สุดสะแนน (Eb)
สุดสะแนน (F)*	สร้อย (F)	-

*เสียงตรงกับคีย์ Bb, Eb, F ในดนตรีตะวันตก

(ที่มา: สนอง คลังพระศรี, ๒๕๖๔)

ตารางที่ ๗ โน้ตกลุ่มเสียงหลักของลายทางสั้นที่บรรเลงได้ในแคนแต่ละชนิด

พวงอ้อ (F)					กรวด (Bb)					เซ (Eb)				
ด	ร	ฟ	ซ	ล	ซ	ล	ด	ร	ม	-	-	-	-	-
-	-	-	-	-	ด	ร	ฟ	ซ	ล	ซ	ล	ด	ร	ม
ซ	ล	ด	ร	ม	ร	ม	ซ	ล	ท	-	-	-	-	-

(ที่มา: สนอง คลังพระศรี, ๒๕๖๔)

บทสรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นว่า แคนวงเกิดจากกรมทหารมหาดเล็กสมัยรัชกาลที่ ๕ คิดประดิษฐ์เลียนแบบแตรวง บรรเลงเพลงไทยเดิม ต่อมาจึงเล่นเพลงไทยสากลทั้งเพลงลูกกรุงและลูกทุ่ง โดยใช้แคน ๗ เป็นหลัก และอาจประสมเครื่องดนตรีไทยอย่างอื่นด้วย ต่อมาแคนวงเสื่อมความนิยม ทำให้ความรู้ทางเสียงและโน้ตแคนเหลืออยู่กับช่างแคนเท่านั้น แม้มีคำอธิบายแคนวงหลายฉบับแต่ก็ไม่ได้กล่าวถึง ผู้เขียนจึงได้กำหนดขนาดวง ขนาดแคน จำนวนแคน โดยยึดถือตำรับของพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ธีร์ ปุณฺณโก) เป็นพื้นฐาน แล้วเพิ่มเติมชนิดแคน ทางเสียง และโน้ตแคนให้เหมาะสมกับยุคสมัยปัจจุบัน ผู้บรรเลงสามารถเรียนรู้เพื่อใช้ก่อตั้งและบริหารจัดการแคนวงให้สามารถบรรเลงเพลงหรือลายแคนอีสานได้หลากหลายยิ่งขึ้น แต่ถึงกระนั้นในรายละเอียด

เช่น ขนาดวง ขนาดแคน จำนวนแคน ชนิดของแคน ทางเสียงของแคน และระบบโน้ตที่ใช้ รวมถึงการใช้เครื่องดนตรีอื่นเข้ามาประสม ผู้บรรเลงสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความเหมาะสม บนพื้นฐานความรู้ดังที่ได้เสนอไปแล้วนั้น เพื่อให้แคนวงแต่ละวง สามารถสร้างอัตลักษณ์ของตนเองได้ เชื่อว่าความรู้นี้จะเป็นพื้นฐานให้เกิดแคนวงในหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา และชุมชนชาวบ้าน สืบสานวัฒนธรรมและสร้างแคนวงเป็นอาชีพต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

เจริญชัย ชนม์ไพโรจน์. (๒๕๔๖). **แคนวงและโปงลาง.** อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.

เชาวน์วุฒิ อรุโณทอง. (๒๕๖๔). **โน้ตฟิกโดในแคนกรวด.** [ภาพถ่าย]. กรุงเทพฯ: โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (๒๕๕๒). ตำนานเครื่องมโหรีปี่พาทย์. ใน **เพลงดนตรีและนาฏศิลป์จากสาส์นสมเด็จ.** พูนพิศ อมาตยกุล (บก.). นครปฐม: วิทยาลัยดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

เคน สมจินดา. ช่างทำแคน หมู่ที่ ๕ บ้านสีแก้ว ตำบลสีแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ๔๕๐๐๐. สัมภาษณ์. ๒๐ มีนาคม ๒๕๔๕.

บุญเลิศ จันทร. (๒๕๓๑). **แคน ดนตรีพื้นเมืองภาคอีสาน.** กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ประตูสู่อีสาน (๒๕๖๔). **แคนวงใหญ่ของทหารที่เมืองอุบลราชธานี พ.ศ. ๒๔๔๙.** [ออนไลน์]. สืบค้น ๒๕ มกราคม ๒๕๖๔ จาก https://www.isangate.com/new/drama-acting/164-kan-bamboo-sound-3.html

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ธีร์ ปุณฺณโก). (๒๕๐๗). **เรื่องแคน.** กรุงเทพฯ: บุญส่งการพิมพ์.

พิชชาณัฐ ตู้จินดา. (๒๕๕๔). แคน ๗. [ภาพถ่าย]. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการดนตรี มหาวิทยาลัยบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

_____. (๒๕๕๔). แคน ๘. [ภาพถ่าย]. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการดนตรี มหาวิทยาลัยบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

_____. (๒๕๕๔). แคน ๙. [ภาพถ่าย]. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการดนตรี มหาวิทยาลัยบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

เรืองศักดิ์ สุขเฟื่องแสง. ช่างทำแคน หมู่ที่ ๑๒ บ้านแคทราย ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ๗๐๐๐๐. สัมภาษณ์. ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ. (๒๕๖๑). **ระบบสืบค้นเอกสารจดหมายเหตุ.** [ออนไลน์]. สืบค้น ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑. จาก https://archives.nat.go.th/th-th/.

เสริญ เทวะบิน. ช่างทำแคน หมู่ที่ ๖ ตำบลอู่ทอง อำเภออู่ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี ๗๒๑๖๐. สัมภาษณ์. ๓๑ สิงหาคม ๒๕๖๑.

อาร์ยู. (๒๕๖๑). **อาร์ยูคลิปเน็ต.** [วิดีทัศน์]. สืบค้น ๘ มีนาคม ๒๕๖๑. จาก https://ru-clip.net/video/.

CHEE. (๒๕๖๔). **เขมรพระประทุม - แม่เจริญ แคนวง.** [วิดีทัศน์]. สืบค้น ๒๕ มกราคม ๒๕๖๔. จาก https://www.youtube.com/watch?v=RnEYftvhHbU.